

بررسی و تحلیل اسناد ساواک منطقه اصفهان

پیرامون آیت الله خادمی

در نهضت ۱۵ خرداد

(مرحله نخست انقلاب اسلامی از ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۳ ش)

مهدی مهرعلیزاده*

چکیده:

این پژوهش بر اساس یکصد و پنجاه برگه سند ساواک پیرامون تلاش های آیت الله حاج آقا حسین خادمی «ره» در اصفهان، در مرحله نخست انقلاب اسلامی تهیه شده است. مقاله تلاش دارد تا رخداد های اصفهان در این مقطع و نقش آیت الله خادمی در آن را بنمایاند و فرصت ها و موانعی که بر مواضع وی در خلال مبارزات تأثیر گذار بوده اند را شناسائی نموده و موضع رژیم پهلوی در قبال حوادث نخستین سال های دهه چهل را در اصفهان روشن نماید. کنش و واکنش های فراوانی که در این راستا از سوی روحانیت و متقابلاً ساواک صورت گرفته است، تشکیل دهنده بخش مهمی از تاریخ معاصر ایران در منطقه حساس اصفهان می باشد. اهدافی که هر یک از طرفین مبارزه - روحانیت و ساواک - دنبال می نموده اند، روشنگر زمینه های شکل گیری عملی حکومت اسلامی در مرحله بعدی نهضت به رهبری امام خمینی «ره» می باشد.

واژه های کلیدی: خادمی، ساواک - روحانیت - اصفهان - اسناد - نهضت امام خمینی

ساواک، اسناد ساواک و حدود مداخله

آن در امور

مقدمه:

سازمان اطلاعات و امنیت کشور که به اختصار «ساواک» خوانده می‌شد، در سال ۱۳۳۵ ش با سازماندهی بقایای سازمان‌هایی چون نظمیۀ تأمینات و پلیس خفیه دوره قاجاریه و دایرة سیاسی اداره اطلاعات، اداره سیاسی، آگاهی پلیس و رکن دوم ارتش در دوره پهلوی به ریاست تیمور بختیار تشکیل گردید. [فردوست، ۱۳۷۰، ج ۱، ۳۹۰]

طراحی، تأسیس و سازماندهی ساواک با مداخله مستقیم سازمان «سیای آمریکا» صورت گرفت. [کازیوروسکی، ۱۳۷۱، ۸ - ۲۵۷] شایان توجه است که رشد و گسترش ساواک در سطح کشور نسبت به سایر بخش‌های و مؤسسات دولتی بسیار سریعتر بود.

در استان اصفهان ساواک در سال ۱۳۳۸ ش در اصفهان تشکیل شد و اولین رئیس آن شخصی به نام احمد واثقی بود [اسناد ساواک، ۱۳۳۸/۱۰/۱۴] در سال ۴۱ یکی از افسران ارتش به نام محمود صدقی عهده‌دار مسئولیت ساواک اصفهان شد [اسناد ساواک، ۴۱/۱۲/۱۱] و مسئولیت وی در اصفهان تا سال ۱۳۴۶ ش که مرحله نخست انقلاب اسلامی - ۴۳ - ۱۳۴۰ ش - پایان یافته بود،^۱ ادامه یافت [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۲]

از آنجا که ساواک اصفهان مسئولیت کنترل فعالیت‌های سیاسی اجتماعی همه افرادی که به نحوی با رژیم مخالف بودند را عهده دار بود، لذا مأمورین آموزش دیده آن باید تمامی حرکت‌های آنها را تحت مراقبت و نظارت دقیق خود قرار داده و از کم و کیف و جزئیات آن گزارش‌های دقیق و منطبق با واقعیات تهیه می‌کردند. دست آورد آن وظایف ضمن پیشبرد اهداف ساواک در آن مقطع، موجب پیدایش اسنادی شد که امروز در دسترس پژوهشگران قرار گرفته و یکی از مهمترین منابع پژوهش در تاریخ معاصر ایران را تشکیل می‌دهند. محتویات اسناد و گزارش‌های ساواک پیرامون نهضت امام خمینی - که بزرگترین حادثه سیاسی شکل گرفته شده در طول تاریخ پیدایش ساواک است - دقیق و گویا هستند که به صورت گزارش‌های روزانه متعدد از یک حادثه تهیه شده‌اند. از آنجا که دیدگاه حاکم بر آنها خصوصاً در مقام قضاوت، همان نظر و تحلیل رژیم پهلوی از رخدادها می‌باشد،

۱- درنگاهی جامع و کلی، انقلاب اسلامی از تولد تا پیروزی از سه مقطع و مرحله گذشته است. مرحله نخست از ۱۳۴۰ رحلت آیت الله بروجردی تا ۱۳۴۳ تبعید امام خمینی مرحله دوم که به دوره فترت مشهور است از سال ۱۳۴۴ آغاز و تا سال ۱۳۵۶ ادامه می‌یابد. مرحله سوم انقلاب از سال ۱۳۵۶، شروع حوادث انقلاب آغاز و در سال ۱۳۵۷ با فروپاشی نظام پادشاهی به پایان رسیده است.

علمیه پر سابقه اصفهان به مدیریت آیت‌الله خادمی بود. [اسناد ساواک، ۵/۱۰/۴۲] ساواک اصفهان بیشترین تلاش خود را متوجه آیت‌ا... خادمی و اطرافیان وی می‌نمود. توجه ویژه ساواک به کنترل امور، به فراخور حال و شرایط اجتماعی، حساب شده و تابع ضوابطی خاص بود. از مطالعه اسناد موجود چنین برمی‌آید که در بدو امر ساواک اقدام به کنترل غیر مستقیم و نظارت بر فعالیت خادمی و افراد مرتبط با وی نموده و جلسات عزاداری و روضه‌خوانی‌ها [اسناد ساواک، ۱۴/۳/۴۲] کاملاً توسط عوامل آشکار و پنهان ساواک تحت نظر قرار داشته است.

در مرحله دوم که ساواک علناً وارد به

ضرورت دارد در کنار این اسناد مدارک اعلامیه‌های شخصیت‌ها و رهبران محلی نهضت را هم مورد بررسی قرارداد تا نتایجی جامع‌تر حاصل گردد.

اسناد ساواک پیرامون مواضع آیت‌الله آقا‌حسین خادمی^۱ در رخدادهای مقارن نهضت امام خمینی - مرحله نخست انقلاب اسلامی - در اصفهان، متعدد و از کمیت قابل ملاحظه‌ای برخوردار می‌باشند. در طول حدود چهار سال عمر نهضت - از درگذشت آیت‌ا... بروجردی «ره» در ۱۳۴۰ ش تا تبعید امام خمینی در ۱۳۴۳ - سیر کمی اسناد روند صعودی دارند و هر چه به حوادث خرداد ۱۳۴۲ و متعاقب آن به تبعید امام در آبان ۱۳۴۳ نزدیکتر می‌شویم، حجم اسناد بیشتر می‌شود و حدوداً ۱۵۰ برگه سند و گزارش‌ها و دستوره‌های ساواک بیشتر جنبه عملیاتی پیدا می‌کنند.

با این توصیف، این اسناد مواد لازم را جهت بازسازی دوره مورد مطالعه در اختیار محقق قرار می‌دهد.

ساواک اصفهان مقارن نهضت امام خمینی با دو کانون مقاومت در استان مواجه بود. یکی حوزه علمیه اصفهان که مقتدر و فعال بود و دیگری روحانیت نجف‌آباد که پر تلاش در نهضت امام خمینی حضور داشتند. از آنجا که رهبری مجموعه فعالیت سیاسی استان با حوزه

۱- آیت‌الله آقا‌حسین خادمی در سال ۱۳۱۹ هـ ق ۱۲۸۰ هـ ش در خانواده‌ای روحانی در اصفهان متولد شد. پس از سپری نمودن تحصیلات ابتدائی، در حوزه علمیه اصفهان ادامه تحصیل داد سپس جهت تکمیل تحصیلات خود به نجف اشرف رفت. اساتید برجسته ایشان در عتبات آقایان: علامه نائینی و آیت‌الله آقا‌سید ابوالحسن اصفهانی بودند. پس از نیل به مقام اجتهاد به اصفهان بازگشت و تا سال ۱۳۶۴ هـ ش که در سن ۸۴ سالگی وفات یافت، در حوزه علمیه اصفهان به تدریس و تربیت طلاب علوم دینی اشتغال داشت. ایشان از جمله روحانیون برجسته اصفهان بود که از ابتدای نهضت امام خمینی در سال ۱۳۴۱ تا پس از پیروزی انقلاب در عرصه‌های مختلف با انقلاب اسلامی همراهی داشته است.

تهدید و تطمیع ایشان و اطرافیانش، نتیجه قابل ملاحظه‌ای کسب ننمود، بی‌مهابا با انقلابیون برخورد سخت خیابانی کرد و از به کار گرفتن اسلحه علیه آنها خودداری ننمود [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۱] و از پرونده سازی برای آیت‌ا... خادمی و معرفی ایشان به دادگاه نظامی ابا نداشت. [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۱] در نگاهی کلی به اسناد می‌توان نتیجه گرفت که اصولاً ساواک فضائی جهت فعالیت سیاسی روحانیت اصفهان قائل نبوده و عملاً در پی آن بوده است که به هیچ وجه اجازه ندهد ایشان از محدوده مسائل شرعی و دینی خارج شده و به امور سیاسی پردازند. در صورت احتمال وقوع چنین امری، اقدام به اخذ تعهد و الزام روحانیون به عدم ورود به مسائل سیاسی نموده است. [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۱۵]

دیدگاه سیاسی آیت‌ا... خادمی در اسناد

به نظر می‌رسد با عنایت به تلاش در خور توجه و غیرقابل انکار آیت‌ا... خادمی در نهضت امام خمینی و نقش ویژه‌ای که ایشان در قیام داشته‌اند، انطباق مواضع سیاسی و اجرایی ایشان با اقدامات امام خمینی، حاکی از وحدت نسبی در دیدگاه‌ها و امور نظری نهضت باشد. اسناد دیدگاه ایشان را در خصوص مشاء مدیریت جامعه ایرانی مقارن نهضت امام خمینی در اوایل دهه چهل چنین نمایانده است:

صحنه‌ای می‌شد، اقدام به ممانعت از صدور و چاپ اعلامیه‌ها، [اسناد ساواک، ۴۴/۲/۲۶] کنترل مسیر ورود اطلاعیه‌های خارج از توزیع آنها در اماکن مورد نظر می‌کرد [اسناد ساواک، ۴۴/۷/۱۷] و حتی در مواردی اسناد حاکی از ممانعت ساواک از فعالیت پژوهشی معمول - انتشار تألیفات آیت‌ا... خادمی است. [اسناد ساواک، ۴۳/۶/۲۳]

مرحله سوم مواجهه ساواک با آیت‌ا... خادمی شامل جلوگیری از ایشان و همفکرانش از ارتکاب آنچه که خلاف می‌پنداشتند، بوده است. اسناد گزارش می‌دهند که مسئولین محلی و حتی پاکروان رئیس وقت ساواک کل کشور با آیت‌ا... خادمی ملاقات نموده و دیدگاه‌های خود و مطالب لازم را گوشزد نموده است. [اسناد ساواک، ۴۲/۸/۵] و یا از طریق احضار ایشان به ساواک، اخذ تعهد مبنی بر عدم انجام فعالیت سیاسی [اسناد ساواک، ۳۹/۱/۲۸] و حتی ورود به بیت ایشان به منظور بازرسی و کشف مدارک و ارتباطات آیت‌ا... خادمی مترصد کنترل فعالیت یا محدود کردن وی بوده‌اند. [اسناد ساواک، ۶۱/۱/۲۱]

چهارمین مرحله مواجهه ساواک با آیت‌ا... خادمی شامل اعمال خشونت و برخورد بدون ممانعت بوده است. اسناد گزارش می‌دهند که چون ساواک از اعمال ترفندهایی مانند نظارت، کنترل، تذکر، مذاکره، و سعی در

دین «به منظور حکومت جهانی پی ریزی گردیده... بر کلیه شئون، مقررات بخصوص برای همیشه مقرر داشته... صلاحیت اشخاص را در امر حکومت در چهار چوبه علم و تقوی و فضیلت منحصر کرده است.» [اسناد ساواک، بی تا] لذا در این نظریه، حکومت مختص به خداوند است و مرزهای آن همه بخش‌های زندگی فردی و اجتماعی انسان است و امام معصوم متکفل آن می‌باشد. [اسناد ساواک، ۴۳/۲/۱۱] در تبیین این سؤال که چه مرجعی حق تصدی آن را دارد؟ در اعلامیه‌ای که پس از دستگیری امام در سال ۴۲ منتشر نمود، می‌نویسد: «در زمان غیبت کبری حضرت ولی عصر (عج) علمای اعلام و مراجع تقلید سمت نیابت عامه آن حضرت را دارا و بر مسلمین واجب است از آنان تقلید و به قول آنها عمل نمایند. عمل به فتوای مراجع تقلید عمل به فرمایش امام زمان علیه السلام و رد بر آنها در حکم رد بر امام و پیغمبر و خداست و در حد شرک و کفر است.» [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۲] اما با توجه به جمیع شرایط اجتماعی و حدود آمادگی مردم و حدود تبیین ابعاد اجتماعی دین که در آن زمان امکان تحقق همه آن دیدگاه‌ها وجود نداشت، آیت... خادمی به تبعیت از امام خمینی جهت مبارزه با حکومت پهلوی، فقدان مشروطیت و عدم اجرای قانون اساسی آن را مطرح نمود. زیرا رژیم منشاء مشروعیت و

فلسفه وجودی حکومت خود را از آن می‌گرفت. لذا جهت افشاء ماهیت رژیم به کرات خواهان استقرار مشروطیت در کشور و اجرای دقیق قانون اساسی آن شد. [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۲] عدم وجود آزادی مورد ادعای رژیم که قاعدتاً می‌بایست در عرصه‌هایی چون انتخابات مجلس شورای ملی نیز بروز نماید، به عنوان نقطه ضعف سیستم مطرح نمود. [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۳۱] اشتغال گسترده وی به امور سیاسی باعث نشد تا از مسائل فرهنگی اجتماعی زمان خویش غفلت کند. از جمله اولین اسنادی که از آیت... خادمی در دست است و تاریخ اواسط سال ۱۳۳۸ ش را داراست، حکایت از آن دارد که آیت... خادمی نسبت به انحراف فرهنگی و رسوخ فرهنگ غربی از طریق اجرای مراسم جشن‌های مبتذل و مختلط دختر و پسر در آموزش و پرورش استان احساس خطر نموده و مصرانه خواهان قطع دست عوامل آن از عرصه تعلیم و تربیت جوانان شده است. [اسناد ساواک، ۳۸/۵/۲۳] نتیجه عملی اعزام دانشجو به فرنگ توسط رژیم را دین‌فراموشی، دین‌ستیزی و بی‌عفتی دانسته [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۲۹] و در حالی که به شدت با بروز افکار غرب‌گرایانه علیه نهاد خانواده در جراید مبارزه می‌کرد، [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲۴] از جمله بانیان مؤثر توسعه آموزش و پرورش

دوم متمم قانون اساسی مشروطه [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۳۱] را نشان می‌دهد.

موقعیت آیت... خادمی در نهضت

سنجش درست نقش خادمی در نهضت امام خمینی مستلزم بررسی موقعیت و جایگاه وی در نهضت و حوزه‌های علمیه و افکار عمومی مردم اصفهان در اسناد ساواک می‌باشد. صرف نظر از آن دسته مدارکی که محصول اوقات عصبانیت ساواک بوده یا طبق برنامه‌ای از پیش طراحی شده، در ترور شخصیت و تحقیر آیت... خادمی به چشم می‌خورد. در بسیاری از اسناد از آیت... خادمی به عنوان یکی از روحانیون طراز اول حوزه علمیه اصفهان یاد شده است. [اسناد ساواک، ۴۲/۴/۲] ذیل بسیاری از اعلامیه‌های مشترکی که علماء اصفهان ببه مناسبت‌های مختلف منتشر نموده‌اند، تقدم نام آیت... خادمی بر سایر علماء مشهود است. [اسناد ساواک، ۴۱/۱۲] نزد علماء شهرهای قم و عتبات و سایر مراکز دیگر و علمی تشیع از موقع و جایگاه رهبری حوزه علمیه اصفهان، آیت... خادمی طرف مکاتبه بوده است. [اسناد ساواک، ۴۲/۴/۲۷] از اسناد ساواک چنین بر می‌آید که وی از بدو نهضت با بیت و دستگاه رهبری امام خمینی در قم مرتبط بوده و مورد تأیید امام خمینی قرار داشته و در مرحله نخست نهضت به عنوان

نوین و صحیح و مردمی در استان بود [اسناد ساواک، ۴۳/۲/۲۶] و اقداماتش در این زمینه مورد تأیید و تشویق امام خمینی قرار گرفته است. [اسناد ساواک، ۴۳/۵/۲]

اهداف آیت... خادمی از مبارزه

بر اساس محتوای اسناد بجای مانده از ساواک، خادمی با توجه به موقعیت و جایگاه ویژه‌ای که داشته است، جهت تحقق اهدافی خاص وارد به عرصه اصلاحات سیاسی اجتماعی اوائل دهه چهل شده است. از جمله مهمترین آنها مساعد کردن زمینه اجرای دستورها و احکام دینی بوده است. ایشان در اطلاعیه‌ای که در ضرورت آزادی امام پس از قیام ۱۵ خرداد ۴۲ صادر نموده آورده است: «آیات عظام از اقدامات خود مقصد و منظوری جز اجرای احکام دین و سنن حضرت سید المرسلین و مصالح برادران مسلمان خود نداشته و ندارد.» [اسناد ساواک، ۴۲/۴/۲۵] و در اطلاعیه‌ای که یک روز پس از شروع قیام ۱۵ خرداد منتشر ساخت، هدف را «دفاع از حریم اسلام و مسلمین» [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۱۶] اعلام کرد و در جای دیگر با صراحت هدف را مساعد کردن زمینه جهت استقرار حکومت دینی دانست. [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۲] غیر از اهداف اساسی فوق، اسناد اهداف فرعی سیاسی اجتماعی و اجرای قانون اساسی به ویژه اصل

فعالی در طول نهضت و اوقات سخت آن در اصفهان با مقاصد و خواسته‌های خادمی همراه بوده و نام و امضای ایشان ذیل اعلامیه‌ها و نامه‌های مشترک قید شده، کم نمی‌باشند. مجتهدین و بزرگانی چون: محمدباقر زندکرمانی، ارباب، ابوالحسن موسوی شمس آبادی، اردکانی، عبدالحسین طیب، حسین علی منتظری، سیدمحمدرضا شفتی، مجدالدین نجفی، مرتضی دهکردی، محمد احمد آبادی، ابضحی‌ها، مهدی مظاهری، ادیب، روضاتی، حسن عطائی، عبدالجواد کلباسی [اسناد ساواک، ۴۱/۱۲] و گروه زیادی از دیگر روحانیون فعال به فراخور اوضاع زمان در کنار ایشان قرار داشته‌اند.^۱ طبیعی بود که اجرای منویات نهضت، رهبری و سیاستگزاری آن در منطقه حساس اصفهان در میان جمع گسترده روحانیون امکان‌پذیر نباشد، لذا تشکیل «هیأت علمای» اصفهان به صورت کاملاً سری ضرورت پیدا کرد و نه نفر اعضای آن عبارت بودند از آقایان: حسین خادمی، ابوالحسن شمس آبادی، سیدعلی ابسطحی، محمد روضاتی، باقر رجائی، جمال‌الدین سدهی، عبدالحسین طیب، مهدی نجفی و ابوالفضل نجفی، [اسناد ساواک، ۴۳/۴/۲] در جریان سازماندهی مراسم عاشورای ۴۲ و نهضت ۱۵

نماینده ایشان در اصفهان عمل می‌کرده و اجازه اخذ وجوهات از طرف ایشان داشته است. [اسناد ساواک، ۴۳/۲/۱۶] در مبارزات سیاسی نیز جایگاه رهبری مردم و روحانیون هوادار امام خمینی در اصفهان را دارا بود [اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۱۵] تا جایی که با توجه به حمایت‌های مردمی از وی، ساواک سعی کرد حتی المقدور علناً رو در روی آیت‌... خادمی قرار نگیرد. [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۸] بدون تأیید و تصویب وی از سوی حوزه علمیه اصفهان اطلاعیه‌ای منتشر نمی‌شده است. [اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۵] خصوصاً پس از تبعید رهبری نهضت به ترکیه و تنگ‌تر شدن فضای مبارزه، پایداری و رهبری آیت‌... خادمی بیشتر از گذشته نمایان گشت. [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۱]

از جمله گسترده‌ترین موضوعاتی که در اسناد ساواک منطقه اصفهان پیرامون آیت‌... خادمی قابل بررسی است، شناخت همراهان و همفکران وی در اصفهان در خلال مرحله اول نهضت امام خمینی می‌باشد. در این زمینه با توجه به فراوانی اسناد، شناخت همراهان و همفکران وی در اصفهان در خلال مرحله نهضت امام خمینی می‌باشد. در این زمینه با توجه به فراوانی اسناد، به ناچار باید اقدام به دسته بندی آنها بر اساس ارتباط با اقشار مختلف اجتماعی کرد. روحانیون سرشناس

۱- ۱- رک: اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۱۵ و ۴۲/۴/۲۵

روابط و محدودیت‌های آیت‌ا... خادمی در نهضت:

از جمله ویژگی‌هایی که به صورت مستقیم بر گسترده‌گی و چگونگی فعالیت‌های آیت‌ا... خادمی در مرحله نخست انقلاب اسلامی تأثیر گذاشته است، دو عامل روابط و محدودیت‌های وی در خلال نهضت می‌باشد. اسناد گزارش می‌دهند که یکی از عواملی که نقش دهمبری منطقه‌ای ایشان را استحکام بخشید، روابط خاص آیت‌ا... خادمی با امام خمینی در طول نهضت بوده است. [اسناد ساواک، ۴۴/۵/۱] ارتباط سیاسی و علمی نزدیک با علماء و مراجع تقلید قم مانند آیات: مرعشی نجفی و شریعتمداری و در عتبات خوئی، و در مشهد میلانی و قمی و اغلب علمای کربلا و نجف اشرف و تبریز و شیراز برای آیت‌ا... خادمی زمینه مناسبی را اتخاذ نمود تا اصفهان و حوزه علمیه آن به پایگاه قوی در مرکز و جنوب کشور، برای نهضت امام خمینی تبدیل شود و زمینه‌ساز بروز حوادث بعدی در شکل‌گیری مراحل دیگر انقلاب اسلامی شود. گذشته از این ارتباطات، حساسیت نشان دان آیت‌ا... خادمی نسبت به امور مردم نیز شایان توجه است. از لابلای اسناد ساواک چنین استنباط می‌شود که وی همه تلاش خود را دفاع از مردم در مقابل تهاجم فرهنگ غربی به نوامیس و فرهنگ خودی و

خرداد، آقایان اردکانی و زندکرمانی در کنار آیت‌ا... خادمی نقش محوری داشته‌اند. [اسناد ساواک، ۴۲/۴/۲۴] در غیر قشر روحانیت نام آقایان: انصاری، افضل، کلاهدوزان، کوپائی، کازرونی‌ها، رجالی‌ها و برهانی‌ها بیش از سایرین به چشم می‌خورد. [اسناد ساواک، بی‌تا] در این میان نقش و حضور دانشگاهیان - محمد غرضی دانشجوی دانشکده فنی تهران و مسعود اسماعیل خانیان دانشجوی دانشگاه شیراز - در کنار آیت‌ا... خادمی و همراهی با او در تحقق آرمان‌های نهضت امام در خور توجه بوده است. [اسناد ساواک، بی‌تا] باید توجه داشت که علی‌رغم وجود یاران و همفکران متعدد و متنوع، آیت‌ا... خادمی هیچ‌گاه در احزاب عضویت نداشت. [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۱۰] به آن دسته از احزاب که نزدیکی بیشتری با آرمان‌ها و اهداف نهضت امام خمینی داشتند کمک مالی نموده و در مواقع ضروری از همکاری با آنها دریغ نورزنده است. [اسناد ساواک، بی‌تا] در آن زمان همکاری‌های آیت‌ا... خادمی به نهضت آزادی و کمک به انجمن اسلامی دانش‌آموزان اصفهان و کمک به تشکیل انجمن بانوان مسلمان مرحومه بانو امین شایان توجه است. [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲۵ و ۴۲/۱۰/۵] بی‌تا]

مقابله با ترویج اباحه گری مسئولین غربزده امور فرهنگی کشور به کار گرفته [اسناد ساواک، ۸/۵/۲۳] و علت مداخله خود در امور را حفظ مصالح مسلمانان بیان کرده است. [اسناد ساواک ۴۲/۴/۲۵] وی بیشترین ارتباط را با توده های مردم داشته و صرف نظر از روابط مستمر و عمیق با مردم حاضر در مساجد و بازار، با کارگران کارخانه اصفهان [اسناد ساواک، بی تا] و نمایندگان اصناف مختلف شهر نیز به صورت منظم در امور سیاسی و نهضت ارتباط داشته است. [اسناد ساواک، بی تا] لذا، اسناد ساواک دائم ضمن تذکر استقبال مردم از مبارزات روحانیت [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲۰] و تبعیت مردم اصفهان از خواسته های آیت...خادمی، از گسترش وجهه مردمی او در خلال مبارزات مردم اصفهان در نهضت امام خمینی سخن به میان آورده است. [اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۵]

۳۷/۱۱/۱۹] مدرسه صدر خواجه، [اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۵] مدرسه چهارباغ یا مدرسه سلطانی [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲۰] و از میان مساجد، مسجد نو بازار [اسناد ساواک، ۴۲/۷/۱۳] مسجد سید و مسجد شاه - مسجد امام خمینی فعلی - [اسناد ساواک، ۴۳/۲/۳۱] و بسیاری از مساجد دیگر پایگاه نهضت بودند. یکی از مهمترین اماکنی که نقش محوری تعیین کننده ارتباط با روحانیت و تأثیر انکار ناپذیرش بر اوضاع اقتصادی و سیاسی شهر و مردم، آن را تبدیل به کانون همه حرکت های سیاسی کرده بود. جاهایی چون مجالس روضه و عزاداری و تکیه ها [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲] کارخانه ها و مراکز صنعتی [اسناد ساواک، بی تا] و بیت علما بودند که [اسناد ساواک، ۴۳/۴/۲] پایگاه مبارزات مردم اصفهان را در نهضت امام خمینی تشکیل می دادند.

نکته دیگر که جا دارد در بحث روابط و محدودیت های آیت... خادمی به آن توجه شود، موضوع مکانهایی است که در اصفهان کانون مبارزه نهضت امام خمینی بوده اند. از آنجا که دین و روحانیت محور اصلی مبارزات نهضت بود، طبعاً مکان هایی که محل تجمع و اعتراض مردم بودند، بیشتر مدارس علمیه و مساجد بزرگ شهر را شامل می شد. مدارسی چون مدرسه صدر بازار [اسناد ساواک

بر خلاف همه مقدرات و امکانات ارتباطی آیت... خادمی که زمینه بسیار مساعدی را برای وی در فعالیت سیاسی ایجاد کرده بود، محدودیت هایی نیز وجود داشت که تأثیر منفی بر کمیت و کیفیت مبارزاتی ایشان در اصفهان داشته است. ساواک که به عنوان مهمترین ابزار کنترل اجتماعی رژیم بر همه تلاش های بزرگ و کوچک سیاسی نظارت داشت، نمی توانست نسبت به نهضت امام

گسترده‌تر را بر فعالیت‌های روحانیون مخالف رژیم تحمیل می‌کرد. چیزی که انتظارات ساواک را می‌توانست برآورده کند.

شیوه برخورد ساواک با تلاش‌های سیاسی آیت‌ا... خادمی

با توجه به موقعیت ویژه آیت‌ا... خادمی و ارتباط وی با نهضت امام خمینی و به موازات بررزد شدت و ضعف در قیام، ساواک نسبت به فعالیت سیاسی آیت‌ا... خادمی نیز حساسیت نشان می‌داده و با دقت فراوان حرکات ایشان را تحت نظر قرار داده است. در نگاهی کلی به شیوه مواجهه ساواک با ایشان می‌توان نتیجه گرفت که موضع این سازمان از مرحله کنترل نامحسوس آغاز شده و به موازات رشد نهضت امام و خطرات جدی که می‌توانست برای رژیم ایران در بر داشته باشد، در اصفهان علیه آیت‌ا... خادمی شدت گرفته و پس از تبعید امام به ترکیه سختگیری و اعمال خشونت آن به اوج خود رسیده است. نحوه برخورد ساواک در این فرایند از ماهیت‌های متفاوتی برخوردار بوده است.

الف - تلاش ساواک در زمینه اعمال روابط اداری و کاری توأم با سازش و ملایمت با آیت‌ا... خادمی [اسناد ساواک، فروردین ۴۳] با هدف جلب اعتماد و فریب بعضی، برای رسوخ در روحانیت به منظور کسب اطلاعات

خمنینی و سیر آن در اقصی نقاط کشور بی تفاوت باشد. لذا تا آنجا که امکان داشت علیه آیت‌ا... خادمی و فعالیت‌های او اعمال کنترل و مراقبت می‌نمود [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۸] و به منظور اخلال در ارتباطات یارانش اقدام به کنترل و سانسور نامه‌ها و مرسولات وی کرد. [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۲] با اقداماتی چون ممنوع‌المنبر کردن [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۱۵] و ممانعت از خروج ایشان از کشور حتی جهت برگزاری مراسم حج [اسناد ساواک، ۴۴/۱۲/۱۳] و اقدام به تهدید و ازرعاب او و همراهانش، [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲] سعی در جلوگیری از به ثمر رسیدن نهضت و توقف آن در اصفهان داشتند و چون انجام چنین روش‌هایی مؤثر واقع نشد، به اقداماتی چون معرفی آیت‌ا... خادمی به دادگاه و درخواست محبوس کردن ایشان روی آوردند. بدیهی است که اجرای چنین سیاست‌هایی تأثیر نامطلوب و محدودکننده بر تلاش‌های سیاسی آیت‌ا... خادمی بعمل می‌گذاشت. اما نباید تصور کرد که این محدودیت صرفاً از سوی ساواک و رژیم علیه آیت‌ا... خادمی بعمل می‌آمد. بلکه جو سیاسی خاص حاکم بر بخشی از روحانیون در مقابله با رهبری آیت‌ا... خادمی و بی‌توجهی گروهی دیگر به جنبه‌های اجتماعی و سیاسی اسلام [اسناد ساواک، ۴۳/۲/۵] محدودیتی

هر چه بیشتر از فعالیت سیاسی ایشان و همفکرانش و جلوگیری از اقدامات سیاسی وی یا هدایت نمودن آنها در جهت مورد نظر خود بوده است. ساواک جهت نیل به این بخش از اهداف خود علی رغم بهره گیری از روشهایی چون «تماس مستقیم با ایشان و استدلال دیدگاه و اهداف خود»، [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۲۴] عدم ابراز حساسیت ظاهری بر برخی از اقدامات سیاسی صورت گرفته»، [اسناد ساواک، فروردین ۴۳] دادن تذکرات ظاهراً دلسوزانه و کنترل نامحسوس ارتباطهای آیت... خادمی [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۶] و... موفق به مهار اقدامات ایشان نگردید.

ب - دیگر شیوه‌ای که ساواک در مواجهه با آیت... خادمی به منظور کنترل فعالیت‌های سیاسی وی در مرحله نخست انقلاب اسلامی بهره برده و به صورت گسترده از آن استفاده کرده است، بکارگیری حربه ترور شخصیت علمی و سیاسی آیت... خادمی بوده است. این بخش از اقدامات ساواک با هدف کوچک و کم‌اثر نمایاندن فعالیت‌های سیاسی وی و مبارزه غیر مستقیم با نفوذ و پایگاه قوی و محکم وی و روابط او با مردم بوده است. در اسنادی، آیت... خادمی را از جمله روحانیون درجه دوم و سوم اصفهان خوانده و دیگران را مطرح می‌کند [اسناد ساواک، ۴۲/۶/۲۶] و در جای دیگر بر خلاف مقام و موقعیت فقهی و

حوزوی ایشان که در سایر اسناد آشکار شده از وی با عنوان سبکی چون: شیخ حسین آیت... خادمی [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۴] یاد شده و فعالیت‌های سیاسی وی را «شیطنت» معرفی کرده است. [اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۵] دیگر اسناد حکایت از آن دارند که ساواک جهت از میدان بیرون کردن رقیب و مهار فعالیت‌هایش او را واعظی بدون معلومات که قصد سوء استفاده از مردم جهت ارتقای موقعیت شخصی دارد، خوانده است، [اسناد ساواک، ۳۸/۱۰/۱۴] ساواک در زمینه ترور شخصیت مخالفین خود پا را فراتر گذاشته و با ورود به مباحث ارزشی و دینی، آیت... خادمی را به دلیل دخالت در مسائل سیاسی روحانی نما معرفی نموده است! [اسناد ساواک، بی تا]

ج - رایج‌ترین شیوه رفتاری که ساواک پس از اعمال روش‌های پیش‌گفته علیه مخالفین به ویژه آیت... خادمی بکار بسته و بیشترین حجم اسناد را هم به خود اختصاص داده، شیوه اجرائی برخورد علنی با نامبرده بوده است. اسنادی نمایانند که روش برخورد علنی ساواک نیز بسته به موقعیت طرف مقابل، اهمیت موضوع و رخدادها، حدود حضور و آمادگی مردم در صحنه‌ها، انعطاف‌پذیر بوده است. لذا در جایی به ناچار در برخوردها رعایت حدود می‌شد و رفتاری نسبتاً احترام‌آمیز و پرهیز از درگیری مستقیم توأم با خشونت به منظور مهار

رخدادهای نهضت، ساواک در شیوه‌های اجرائی خود بیشتر به سختگیری و بر خورد قاطع علنی با جریان‌های مخالف خود روی آورده و به تدریج از اعمال تعقل در رفتار اجرای سیاست‌های اجرائی خود فاصله گرفته است. [اسناد ساواک، ۴۴/۲/۹] تا جایی که بکارگیری شکنجه و اعمال خشونت علیه مردم و رهبران دینی آنها سیاست اجرائی رایج در ساواک گردید.

تلاش‌ها

روش مبارزه - نخستین بار که فعالیت‌های سیاسی اجتماعی آیت‌ا... خادمی در اسناد ساواک ثبت گردیده، تاریخ ۱۳۳۸ هـ را دارا است. - یعنی اولین سال تأسیس ساواک در اصفهان - و از آن زمان تا تبعید امام خمینی از ترکیه به عراق - ۱۳۴۴ هـ - که عملاً مرحله نخست انقلاب اسلامی به پایان رسید و دوران فترت آغاز گشت، وی در نهضت امام خمینی پر تلاش و با انگیزه ظاهر گشته است. این تلاش‌ها که حجم زیادی از اسناد ساواک تازه تأسیس را به خود اختصاص داده، میسر نشد مگر با بهره‌گیری آیت‌ا... خادمی از روش‌های متنوع مبارزاتی که شناخت آنها نقش ایشان را در نهضت شفاف ترمی نمایاند.

از آنجا که در هنگامه مبارزات، حساس نمودن رژیم، امکان تحرک سیاسی را برای

فعالیت آیت‌ا... خادمی از خود بروز می‌داد. بدیهی است که انجام این امر نباید سیاست اجرایی و اعتقاد ساواک به آن تلقی شود، بلکه ضوابط و الزامات اجتماعی او را به اعمال شیوه‌هایی با ماهیت محافظه کارانه می‌نموده است. [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۶] قرائن نشان می‌دهند که بر خلاف عدم اعتقاد ساواک به چنین شیوه‌ای، هرگاه آن را بکار بسته و به اخذ تعهد، تماس تلفنی و حضوری، اعمال فشارها و محدودیت جرئی آیت‌ا... خادمی بسنده نموده [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۲] و اقدام به تطمیع برخی اطرافیان وی کرده است، [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۱۶] بیشتر به نتیجه رسیده تا آن زمان که اقدام به تطمیع برخی اطرافیان می‌کرده است. [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۱۶] و یا اینکه اقدام به برخورد سخت خشونت آمیز با ایشان نموده است. [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۴] البته ساواک موفق نشد از طریق اتخاذ روش ملایم و مماشات با مخالفین رژیم پهلوی به هدف خود برسد. لذا به موازات عدم توفیق در مهار آیت‌ا... خادمی به اتخاذ شیوه خشونت و تهدید و ارباب و محاکمه [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۸] و تبعید یاران وی [اسناد ساواک، ۴۳/۶/۱۰] و دستور صریح به دستگیری آیت‌ا... خادمی سوق پیدا کرده است. [اسناد ساواک، ۴۴/۲/۲] از مطالعه اسناد بر می‌آید که با گذشت زمان و وقوع

مبارزین بیشتر ایجاد می نمود، آیت... خادمی سعی داشت در حد توان در موارد و مسائلی که امکان پذیر است، با دستگاه های ذریبط رژیم هماهنگی لازم را به عمل آورد و اصل تقیه را ملاک عمل قرار دهند. [اسناد ساواک، ۴۲/۳/۱۴] و در مواردی که هماهنگی به مصلحت نهضت نبود و نا کار آمد می گردید، مبارزه منفی و بایکوت رژیم حربه ای مناسب جهت اجرای مقاصد بود و بارها در طول رخدادهای نهضت از آن استفاده برد. [اسناد ساواک، ۴۳/۸/۴] به عنوان نمونه می توان از بی اعتنایی ایشان به احضار مکرررش توسط ساواک و عدم شرکت در جلساتی که موجب تقویت موقعیت رژیم می شد، [اسناد ساواک، ۳۹/۱/۲۸] نام برد. در بررسی و تحلیل شیوه مبارزاتی آیت... خادمی نباید اعتقاد و اتکای ایشان و اطرافیان وی را به تشکیلات که بارها ساواک را پشت سر خود گذاشت، نادیده انگاشت. ساواک پس از اجرای اهداف مورد نظر وی از به وقوع پیوستن حوادث باخبر شد. [اسناد ساواک بی تا] غافلگیر شدن مکرر ساواک در رخدادهای نهضت در اصفهان خود حکایت از سرعت عمل و فعالیت تشکیلاتی انقلابیون و رهبری جنبش در اصفهان دارد.

فرهنگی و سیاسی آن است. این امر بارها با سخن گفتن وی از ضرورت اجرای قانون اساسی مشروطه در کشور و احیاء رژیم مشروطه به جای رژیم استبدادی موجود و به رخ کشیدن کاستی های موجود در ارکان حاکمیت، تحقق یافت. [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۳۱] حتی در مواردی با استناد به سنن و متون ملی چون نامه اردشیر بابکان و بیان تعارض رژیم پهلوی با نقاط قوت آن نامه، تظاهرات ملی گرایانه دولت - که در مقابل اسلامیت ابراز می نمود - و فریبکاری آن را در ابراز احساسات ملی گرایانه افشاء نمود. [اسناد ساواک، ۴۲/۴/۲۵] و چون از چنین شیوه هایی - که تماماً برای تحقق سریع و صحیح اهداف اصلی بکار گرفته می شد - طرفی نمی بست، بکار بستن روش قاطعیت و صراحت در مبارزه [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۱۶] و برخورد علنی با رژیم پهلوی سرلوحه عمل وی قرار گرفته و هرگز خود را ملزم به رعایت حدود حاکمیت رژیم نمی دانسته است. [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲۰] او با صراحت از نهضت امام خمینی حمایت می نمود و افکار و اندیشه ایشان را نشر می داد. [اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۲۶]

اسناد گزارش می دهند که چون شرایط ایجاب می کرد، با صراحت غیر قانونی بودن رژیم را به دلیل عدم اجرای قانون اساسی و

می‌باشد. [اسناد ساواک، ۴۳/۲/۲۶] اصلاح امور حکومتی و احیاء آزادی‌های فردی و اجتماعی و مقابله با اقدامات مستبدانه حاکمیت چه در سطح استان یا کشور، موضوعی بوده است که آیت... خادمی را مکرراً به میدان تلاش کشانیده است. [اسناد ساواک، ۴۳/۳/۲۴] در نهایت مهمترین محور تلاش‌های آیت... خادمی را باید حضور فعال وی در نهضت امام خمینی و سعی در به ثمر رسانیدن انقلاب اسلامی دانست. تا جایی که به دلیل گستردگی این محور، محتوای بیشتر اسناد ساواک به انعکاس و تحلیل آن اختصاص دارند. هر چند که اسناد موجود مؤید این واقعیت است که ایشان از سیده‌دم نهضت امام خمینی تا آنگاه که با تبعید رهبری قیام به عراق نخستین مرحله انقلاب اسلامی فروکش نمود، از جمله رهبران محلی نهضت امام خمینی بود است [اسناد ساواک ۴۳/۱/۱۶] مبارزه با اصلاحات ارضی و انقلاب سفید شاه [اسناد ساواک، ۴۱/۱۱/۲۲] و حفظ آمادگی عمومی جهت برگزاری مراسم محرم ۴۲ که نقطه اوج نهضت امام خمینی بود [اسناد ساواک، ۴۲/۳/۱۶] و برگزاری راهپیمایی بزرگ ۴۲/۳/۲۲ اصفهان در جریان قیام ۱۵ خرداد ملت ایران [اسناد ساواک، ۴۲/۳/۱۶] از جمله اقدامات وی و سایر همفکرانش در حمایت از نهضت امام خمینی در سخت‌ترین و

تعطیل بودن مجلس شورا و فردی بودن حکومت را به اطلاع عموم می‌رساند، [اسناد ساواک، ۴۲/۵/۲ و ۴۲/۵/۳۱] و ساواک را با همه هراس انگیز بودنش به چیزی نمی‌گرفت [اسناد ساواک، ۳۸/۱۱/۱۹] و پس از تبعید امام با صراحت با رژیم بر خورد کرد. [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۱]

بازتاب تلاش‌ها در اسناد

اگر اسناد ساواک ملاک بررسی و تشخیص تلاش‌های آیت... خادمی در دوره اول انقلاب قرار گیرد، دست آورد آن، فعالیت‌های متعدد و متنوعی است که به فراخور شرایط روز و حدود آمادگی مردم، از خود بروز داده و در محورهای کلی زیر قابل دسته بندی است:

توجه به مسائل فرهنگی جامعه و اتخاذ موضع در قبال چنین رخدادهایی که غالباً ماهیت دین ستیزانه داشته‌اند، [اسناد ساواک، ۳۸/۵/۲۳] از جمله محورهای مدنظر آیت... خادمی بوده است. توجه به امور علمی حوزه‌های دینی به ویژه در اصفهان و بعضاً قم و ضرورت حفظ آن از آسیب‌های پیرامونی، حجم قابل ملاحظه‌های از تلاش‌های ایشان را به خود اختصاص داده است. [اسناد ساواک، ۴۴/۱۱] فعالیت‌های اجتماعی و اهتمام به حل معضلات آموزشی و دستگیری از مستمندان نیز از محورهای فعالیت شایان ذکر ایشان

خونین‌ترین مراحل آن بوده است.

با دستگیری رهبری نهضت و حوادث پس از قیام ۱۵ خرداد و شایعه امکان آسیب رساندن رژیم به ایشان، آیت‌ا... خادمی از جمله علمایی بود که از اقصی نقاط کشور جهت حمایت از امام در اواخر تیرماه ۴۲ به تهران مهاجرت اعتراض‌آمیز نمود [اسناد ساواک ۴۲/۴/۲۲] و با تأیید مقام مرجعیت امام که توسط وی و اعظم روحانیت کشور صورت گرفت، [اسناد ساواک، ۴۲/۴/۲۷] از سوی عرصه را بر رژیم در ارتکاب اقدامات خشونت بار علیه امام تنگ نمود و از سوی دیگر با اعلان حمایت از اقدامات و اهداف امام، ایشان را در مبارزه تنها نگذاشت و نهایتاً رژیم مجبور به تبدیل حبس امام در زندان به حصر در منازل شخصی و آزادی عمل نسبی ایشان فراهم گردید. هر چند که آیت‌ا... خادمی دائماً در سخنرانی‌ها و اطلاعیه‌های خود رژیم را به خاطر عدم آزادی بی قید و شرط امام مورد اعتراض قرار داده بود. [اسناد ساواک ۴۲/۵/۳۱] در جریان انتخابات بیست و یکمین مجلس شورای ملی که رژیم سعی داشت در برابر افکار عمومی دنیا - با استفاده از عدم آزادی و غیبت امام خمینی - تظاهر به دمکراسی و آزادسازی فضای سیاسی کشور کند، آیت‌ا... خادمی آشکارا خواستار تحریم انتخابات شد [اسناد ساواک، ۴۲/۶/۲۶] از

جمله افراد مؤثری بود که در اعتراض به اصرار رژیم در برگزاری انتخابات، بازار اصفهان و برخی مناطق اطراف را تعطیل نمود و اعتصاب عمومی راه انداخت. [اسناد ساواک، ۴۲/۷/۱۳] این موفقیت‌ها در میدانی چنان سخت و تنگ‌میسر و شدنی نبود مگر با استفاده گسترده آیت‌ا... خادمی از شبکه‌های نیروهای انقلابی فعال در سطح منطقه اصفهان. [اسناد ساواک، ۴۲/۱۰/۵] بنا به اقرار ساواک این تلاش‌ها نه تنها باعث تضعیف موقعیت آیت‌ا... خادمی در میان مردم نشد، بلکه بر وجهه مردمی او در اصفهان افزود. [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۱۶]

با فرارسیدن سال ۱۳۴۳ و بروز تغییر و تبدیل در سیاست‌های داخلی رژیم، حسن‌علی منصور که به جای عَلم مأموریت تشکیل دولت و برخورد با نهضت را پیدا کرده بود، جهت فریب افکار عمومی و مهیار قیام، اقدام به آزادی کامل امام خمینی نمود. اما با برگزاری مجالس جشن‌های پی در پی که به همین مناسبت در اغلب شهرهای کشور برپا شد، این ترفند رژیم نقش بر آب گردید و آیت‌ا... خادمی از جمله نخستین روحانیون صاحب نفوذ بود که به کرات مجالس جشن آزادی امام را در اصفهان برگزار کرد. [اسناد ساواک ۴۳/۱/۳۰] هر چند که نباید فراموش نمود که وی فقط چند ساعت پس از آزادی امام خود را

مبارزه اصولی خود قاطعانه در برابر آن بایستد و نهایتاً در اوج مظلومیت و کم توجهی برخی مراجع و اعظام روحانی به خارج از کشور تبعید شد. در آن فضای یأس آلود و تاریک، یکی از معدود روحانیون طراز اولی که در حمایت از امام از پای ننشست و مبارزه را در ایام پس از تبعید رهبری تداوم بخشید و جریان نهضت را در اصفهان گرم نگه داشت، آیت... خادمی بود. [اسناد ساواک ۴۳/۱۰/۵] او با سایر علماء و مراجع کشور ارتباط انقلابی خود را حفظ نمود [اسناد ساواک، ۹/ذیقعد/۸۴] و محور مبارزات در منطقه اصفهان بود. [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۱۲۳] در اولین نوز که پس از تبعید امام، با صراحت به عموم اعلام نمود به دلیل تبعید امام به ترکیه «ما امسال عید نداریم» [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲] و عید روحانیت را پس از لغو تبعید امام اعلام کرد. [اسناد ساواک، ۴۴/۱/۲۱] در اواسط اردیبهشت ۴۴ با صراحت خواستار لغو تبعید امام و بازگشت ایشان به کشور شد. [اسناد ساواک ۴۴/۲/۱۹] تغییر محل تبعید امام از ترکیه به عراق و ورود ایشان به نجف اشرف که در آن اوضاع و احوال پیروزی بزرگی برای نهضت محسوب می شد، حادثه کوچکی نبود که آیت... خادمی نسبت به آن عکس العمل نشان ندهد. لذا برخلاف سختگیری های رژیم، روند تغییر محل تبعید ایشان را در مهرماه ۱۳۴۴ پی گرفت [اسناد

از اصفهان به قم رسانید و با ایشان دیدار کرد. [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۳۰] و ضمن ابراز مسرت از این پیروزی، هماهنگی های لازم را در رهبری قیام در اصفهان با امام به عمل آورد. اهمیت حضور و تلاش های آیت... خادمی در نهضت تا آنجا بود که امام مستقیماً به وی تلگراف نمود تا مراتب دروغ را جهت تنویر افکار عمومی افشاء نماید. [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۳۰] و در تلگراف دیگری از حمایت آیت... خادمی و تلاش روحانیت متعهد اصفهان در نهضت قدردانی نمود. [اسناد ساواک، ۴۳/۱/۲۹]

یکی از مهمترین تلاش های آیت... خادمی و روحانیت اصفهان در چند ماهه بین آزادی امام تا تبعید ایشان، برگزاری راهپیمایی اعتراض آمیز در اصفهان به مناسبت اولین سالگرد قیام ۱۵ خرداد ۴۲ و کشتار مردم مسلمان در شهرهای مختلف بوده است. [اسناد ساواک، ۴۳/۲/۳۱] اهمیت این اقدام روحانیون اصفهان آنگاه روشن تر می شود که بدانیم در کمتر شهری اقدام مشابه آن صورت گرفته است.

حادثه اعطای مصونیت قضائی به آمریکائیان مقیم ایران که توسط دولت حسن علی منصور، و مجلس صورت گرفت و غرور و حیثیت دینی و ملی هر ایرانی را جریحه دار کرد، امام خمینی را واداشت تا در راستای

ساواک جهت کنترل و کم اثر نمودن تلاش‌های سیاسی مخالفین خود ضمن بکار بستن انواع روش‌های محدودکننده، اقدام به ترور شخصیت آنها در افکار عمومی نموده است.

در دیدگاه آیت‌ا... خادمی در نهضت دو دسته اهداف بود: یکی اهداف فرعی و کوتاه مدت که بیشتر معطوف به اجرای نظام مشروطه و قانون اساسی آن و تأمین آزادی‌های فردی و اجتماعی در کشور بود. دوم هدف اصلی و بلند مدت که اهم آنها شامل حاکمیت ضوابط و ارزش‌های اسلامی جامعه به ویژه استقرار حکومت اسلامی در کشور می‌شد. آیت‌ا... خادمی در مبارزه روشی انعطاف پذیر داشت و با حفظ اصول، منطبق با شرایط زمان و واقعیات اجتماعی متغیر بوده و آنچه در این تغییر و تحولات اصل شمرده شده، تداوم نهضت امام خمینی بوده است.

آیت‌ا... خادمی در کنار یارانش در اغلب رخدادهای نهضت امام خمینی نه تنها به عنوان یک مجتهد مردمی حضور فعال داشته، بلکه استان اصفهان را به پایگاهی فعال جهت رشد و

ساواک، [۴۴/۷/۱۷] و ورود امام خمینی به نجف اشرف را تبرک گفت [اسناد ساواک، ۴۴/۷/۲۰] و پس از آن نیز ارتباط خود را با ایشان حفظ کرد.^۱ [اسناد ساواک، ۴۴/۱۱]

نتایج:

ساواک طبق مراحل برنامه ریزی شده در مراحل متعدده همه فعالیت‌های سیاسی اجتماعی مخالفین خود را مد نظر قرار داده و بنا به اقتضای زمان و بر اساس مصلحت و تشخیص خود با آنها برخورد کرده است و هر چه زمان بر ساواک گذشت، در اجرای اقدامات خود از عقلانیت فاصله گرفته و به روش‌های خشونت آمیز گرایش بیشتری پیدا کرده است. ساواک هیچ گونه محدوده‌ای جهت محدود کردن فعالیت سیاسی روحانیون قائل نبوده و به خود حق داده تا هرگونه فعالیت سیاسی ایشان را غیر قانونی دانسته و مورد تعقیب قرار دهد. مواضع ساواک در قبال تلاش‌های آیت‌ا... خادمی متأثر از حدود رشد نهضت امام خمینی و تأثیرگذاری آیت‌ا... خادمی در حوادث بوده و به موازات گسترش آن، سخت‌تر و جدی‌تر شده و با تبعید امام خمینی محدودیت‌ها و خشونت‌ها را افزایش داده است و نهایتاً در اثر به میدان نیامدن برخی روحانیون و زود از میدان خارج شدن برخی دیگر، موفق به مهار و سرکوب نهضت گردید.

۱- این پژوهش بر اساس اسناد ساواک از ابتدکار ساواک تا اواسط سال ۱۳۴۴ش صورت گرفته و بررسی مواضع و نقش آیت الله خادمی در سال‌ها و حوادث بعدی فرصت دیگری را می‌طلبد.

می‌باشد.

ب - منابع فرعی:

- فردوست، حسین - ۱۳۷۰ ش - ظهور و سقوط سلطنت بهلوی - ج ۱.

- انتشارات اطلاعات - چاپ دوم - تهران.

- منصوری، جواد - ۱۳۷۰ ش - تاریخ قیام ۱۵ خرداد به روایت اسناد - مرکز اسناد انقلاب اسلامی - چاپ اول - تهران.

- گازیورسکی، مارک - ۱۳۷۱ ش - سیاست

خارجی آمریکا و شاه - ترجمه فاطمی، فریدون - نشر مرکز - چاپ اول - تهران.

گسترش نهضت امام خمینی در سطح کشور تبدیل نموده است. این تلاش‌ها صرفاً به حضور و مداخله در مسائل سیاسی محدود نشد، بلکه در امور فرهنگی و اجتماعی به عنوان حامی مردم و فرهنگ ایشان، نیز ادامه یافت.

منابع و مأخذ:

الف: منابع اصلی

اسناد منطقه‌ای ساواک اصفهان از سال ۱۳۳۸ تا ۱۳۴۴ - توسط مرکز بررسی اسناد اطلاعات زیر چاپ

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی